

СЛОВОТВІРНІ ВАРІАНТИ ВЛАСНИХ ІМЕН

У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

В.М. Пилипчук, студентка групи ФУб-1-16-4.0д, IV курс, спеціальність «Філологія (українська мова та література)».

Науковий керівник: Н.В. Лохно, доцент кафедри української мови, кандидат філологічних наук.

У статті проаналізовано способи творення варіантів власних імен, що вжиті в прозових творах Івана Франка, визначено продуктивні та непродуктивні. Розглянуто мотивати, утворені шляхом суфіксації від повної та усіченої основи офіційних імен, усічення та усічено-суфіксальних способів з їх різними комбінаціями.

Ключові слова: словотвірні варіанти власних імен; способи словотворення; мотиватор, словотвірні форманти.

The article analyzes the ways of creating variants of proper names used in the prose works of Ivan Franko, identifies productive and unproductive. The motives formed by suffixation from the full and truncated base of official names, truncation and truncated-suffixal ways with their various combinations are considered.

Keywords: word-forming variants of proper names; ways of word formation; motivator, word-forming forms.

Актуальність та доцільність дослідження зумовлена потребою проаналізувати особливості творення варіантів власних імен, зафіксованих у прозових творах І. Франка, як засобу досягнення авторського задуму у вираженні оцінки персонажів та посилення стилістичної виразності тексту.

Об'єктом нашого дослідження є словотвірні варіанти власних імен та їхні мотиватори.

Метою статті є дослідження дериваційної структури власних імен прозових творів Івана Франка.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) простежити залежність словотвірного потенціалу власних імен від їх походження;
- 2) визначити способи творення словотвірних варіантів, указавши продуктивні та непродуктивні;
- 3) встановити шляхи та причини виникнення словотвірних варіантів імен.

Аналіз останніх публікацій. Незважаючи на те, що за останні десятиліття в ономастиці зріс науковий інтерес до специфіки словотвірного

аналізу українського антропонімікону, словотвірні варіанти імен у творах І. Франка лишаються найменш дослідженими. Це питання лише частково опрацьовано в роботах Г. Г. Шкіринець-Гасюк [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. У творах І. Франка зафіксовано дохристиянські, християнські та позаукраїнські імена. Спостерігаємо перевагу особових імен, властивих українцям. Проте письменник увів у свої тексти і позаукраїнські імена, оскільки у багатьох творах опрацьовується неукраїнська, часто екзотична тематика.

У досліджуваних творах домінують варіанти власних імена морфологічного способу словотворення. Особливо різноманітним є **суфіксальний спосіб**. Більшість похідних має семантику «зменшення власного імені». Найпродуктивнішим є формант *-к-*, який приєднується як до повних вихідних, так і до розмовно-побутових (здрібніло-пестливих, усічених) варіантів чоловічих імен: *Валько, Генко, Грицько, Йосько, Марко, Омелько, Онишко, Панько, Сидірко, Іцько, Мілько, Митько, Федько, Юрко, Яцько*.

Ім'я *Омелько* мотивоване базовим *Омелян*, кінцева частина мотиватора усікається і до неї додається суфікс *-к-о* (*Омел'+к+о*): ***Омельку, Омельку!*** *Невже ти й досі, по осьмих переносинах не вилічився зі свого ідеалізму?* [2, с. 66]. Варіант імені – *Мілько* утворився також від основи *Омелян* шляхом скорочення початкового звука [о] і фонетичною зміною всередині імені, а саме чергування [е] > [і]: *Омел'+к+о > Мілько: Я те, Мільку, не розумію* [2, с. 64]. Цікавим є варіант єврейського імені *Берль*, утворений через усічення фіналі (кінцевої частини слова) з подальшою суфіксацією *к + о → Берко*.

Варто зауважити, що емоційне забарвлення дериватів із зазначеним суфіксом відносно швидко слабшає, внаслідок чого серед розгляданих імен багато нейтральних щодо експресії: *Панько, Ілько* та ін.

Жіночих імен зі зменшувальним суфіксом *-к + а* у творах Івана Франка відносно небагато: *Сенька, Сурка, Ганка Дарка, Марійка, Наталка,*

Оксанка, Євка, Малка, Юдка. Варіанти єврейських імен мають виразний емоційний відтінок зневаги.

Також продуктивними виявилися суфікси *-ик, -чик*, наприклад: *Митро* → *Митрик*; *Гнат* → *Гнатик*, *Іван* → *Івасик, Іванчик*, *Михайло* → *Михайлик*, *Василь* → *Васильчик*, *Іван* → *Іванчик*. Непродуктивними є суфікси *-унь-о, -унь-а, -унь-у, -ось-, ут (-ют) + а, уль + я, -очок, -усь*: *Іван* → *Івануньо*; *Базилій* → *Базуньо*; *Андрій* → *Андрусь* (суфіксація супроводжується усіченням неукраїнського «офіційного» суфікса *-ій*), *Антін* → *Антось*, *Василь* → *Васюта*, *Митро* → *Митруля*, *Іван* → *Іваночок*, *Іван* → *Івануньо*. Під час опрацювання неукраїнських тем І. Франко зрідка вдається до суфіксального способу творення варіантів імен, використовуючи іншомовні моделі: *Джінес* → *Джінезілло*. У дериваційній структурі жіночих суфіксальних імен зафіксовано також суфікси *-ун + я, -ус (юс) + я, ;-н + юс + я, -ічк + а та -ул + я*: *Анастасія* → *Настуня*, *Марія* → *Маруня*, *Ганнуся* ← *Ганна*, *Олюся* ← *Оля*, *Марія* → *Манюся* (пол. *Manusia*), *Марія* → *Марічка*, *Наталя* → *Нафтуля*.

Подекуди словотвірні варіанти імен з суфіксом *-к-* мають зневажливий відтінок і відображають негативне ставлення автора до свого героя: *Ізраїль* → *Срулько*; *-унь + ак + а*: *Гриць* → *Грицуняка*; *-ус + а*: *Митро* → *Митуса*. На обмежену, але, втім, відчутну продуктивність суфікса *-щ + е* вказує його взаємодія з екзотичними іменами: *Бассім* → *Бассімище*. Така модель інколи застосовується й до християнських імен у схожих мікроконтекстах: *Василь* → *Василище*. «Ім'я *Гапка* в контексті твору виражає зневажливе ставлення з елементами грубого та зверхнього вияву чоловіка до жінки, івикористовується у фразеологізмі: *Що тобі на старість Забажалося, небого, Від руженського народу? Ой, не спікся, Гапко, книш!* Антропонім утворився шляхом усічення початкового голосного [а], у кореневій частині слова відбулося чергування приголосного [ф] на [п]» [4, с. 227].

У традиційному патріархальному суспільстві характерним було творення жіночих імен, присвячених чоловікам-святим, від чоловічих імен:

Василь → *Василиха*, *Гнат* → *Гнатиха*, *Дем'ян* → *Демко* → *Демчиха*, *Митро* → *Митриха*, *Йван* → *Йваниха*, *Іван* → *Іваниха*, *Лесь* → *Лесиха* тощо. Цей спосіб, достатньо продуктивний у текстах Івана Франка, має специфічне словотворче значення: жіночі імена на *-иха* – це не офіційні імена, а похідні від імен офіційних чоловіків.

Зафіксовано значну кількість християнських імен, утворених **способом усічення**. Насамперед, це імена з усіченим суфіксом – *ій*: *Євстафій* → *Стах*, *Василій* → *Василь*, *Олексій* → *Олекса*, *Прокопій* → *Прокоп* та ін. Виявлено також власні імена, утворення яких супроводжується усіченням інших суфіксів: *Євфросинія* → *Февросія*, *Ольга* → *Оля*, *Олександр* → *Лесь*, *Олександра* → *Леся*. Найчастіше в контексті художньої творчості Івана Франка спостерігаємо нормативні українські імена в парі з не усіченими варіантами. У цьому випадку нормативна нульсуфіксована форма є семантично не маркованою, а суфіксована основа маркується семантичним відтінком шляхетності або вищого соціального стану, представником якого є носій імені: *Євгеній* → *Євген*, *Миколай* → *Микола*, *Николай* → *Никола*. Нульсуфіксальні деривати, характерні для варіантів єврейських імен, які традиційно не вживали в повній формі: *Герман* → *Герш*, *Елімелех* → *Майлех*, *Євфросинія*, *Єфросинія* → *Фрузя*, *Єшаягу* → *Шая*.

До варіантів імен, утворених **усічено-суфіксальним способом** ми відносимо ті, що утворилися за допомогою суфіксів від твірних основ, що є частинами нейтральних імен і не виступають як самостійні основи. Найуживаніші утворення імен із формантами *-нь*, *-сь*, *-ць*: *Григорій* → *Гринь*, *Євгеній* → *Гень*, *Семен* → *Сень*, *Іван* → *Івась*, *Йван* → *Йвась*, *Григорій* → *Гриць*. Також у творах зафіксовано мотивати з рідковживаними суфіксами *-к* та *-унь*: *Дем'ян* → *Демко* (усічення + *-к* + *о*), *Євфимій*– *Хванько*, *Йосиф*– *Йосько*, *Базилій* → *Базуньо* (усічення + зменшувальний суфікс *-унь* + морфологізована флексія *-о*). Виявлено також усічено-флексивні варіанти імен: *Базилій* → *Базьо* (усічення + морфологізована флексія *-ьо*), *Олексій* → *Олекса* (усічення + *а*).

Продуктивні демінутивні суфікси - *к + а*, - *с + я*, - *н + я*, - *ц + я* та інші подібні до них можуть поєднуватися з попереднім усіченням під час творення жіночих імен: *Домна* → *Домка*, *Емілія* → *Мільця*, *Марина* → *Марися*, *Ольга* → *Олюся*, *Марія* → *Маня*, *Анастасія* → *Настуня* тощо.

Окрему дуже цікаву ділянку морфологічного способу словотворення, що її використовує Іван Франко та яку не можна віднести до розряду афіксальних способів, становить сукупність імен, утворених завдяки **складанню основ**. При цьому одну з основ Іван Франко трансформує через використання мовної гри з метою створення іронічного ефекту: *Маледикт* ← *Венедикт*, *Глоджимір* → *Глоджимірко*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У прозових творах І. Франка словотвірні варіанти імен утворені переважно морфологічним способом деривації, у межах якого особливо вирізняється різноманітністю суфіксальний спосіб. Серед суфіксів, які беруть участь у творенні досліджуваних похідних, переважають афікси із семантикою зменшення.

Зазначена проблема потребує подальших студій, а залучення творів інших жанрів дасть можливість уточнити деякі положення про антропонімну варіантність.

Список використаних джерел

1. Перепёлкин Ю.Я. К вопросу о возникновении энциклопедии на Древнем Востоке. *Труды Института книги, документа и письма: статьи по истории энциклопедий*. Ленинград: Наука, 1932. С. 1–13.
2. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. Ужгород: Папірус, 2008. 672 с.
3. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т.2. 384 с.
4. Шкіринець-Гасюк Г.Г. Словотворчі варіанти імен у художній спадщині Івана Франк. *Ономастика і апелятиви (проблеми словотвірної деривації)*. Дніпропетровськ: ДДУ, 1999. С. 225-231.